

S A S K I A S A S S E N

S Ü R G Ü N L E R

KÜRESEL EKONOMİNİN
ACIMASIZ VE KARMAŞIK YAPISI

Çeviri: Nihan Aksoy

alBaraka
Yayınları

SASKIA SASSEN

Hollandalı sosyolog. 1966'dan itibaren Université de Poitiers, Fransa; the Università degli Studi di Roma, Roma ve the Universidad de Buenos Aires, Buenos Aires'te birer yıl geçiren Sassen; felsefe ve politik bilimler alanında eğitim görmüştür. 1969'dan sonraysa Notre Dame Üniversitesi'nde sosyoloji eğitimi almıştır. Kitapları, yirmiden fazla dile tercüme edilen yazar, Harvard Üniversitesi bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir.

NİHAN AKSOY

1997 yılında İstanbul'da doğan Nihan Aksoy, 2015 yılında eğitime başladığı Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2020 yılında onur derecesi ile mezun oldu. İngilizcenin yanı sıra Osmanlı Türkçesi ve Farsça okuma bilgisi bulunmakta ve başlangıç seviyesinde İtalyanca bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
GİRİŞ: İlkel Tasnif.....	9
I Daralan Ekonomiler ve Artan Sürgünler.....	19
II Yeni Küresel Toprak Piyasası.....	91
III Finans ve Yetkinlik Olarak Finans.....	127
IV Ölü Toprak, Ölü Su.....	161
KAYNAKÇA.....	233
DİZİN.....	271

TEŞEKKÜR

Adını sayamayacağım kadar kişi ve olay bu kitaba katkıda bulunmuştur. Yıllar süren bir projede teşekkür etmek istediğim çok sayıda kurum ve kişi var; her zaman isimleriyle olmasa da çoğunlukla metinde yer almışlardır. Kitabı hazırlama işine gelince, özellikle vaka incelemeleri ve kitabın hazırlanması boyunca gösterdiği harika çalışmalar için Walker Kahn'a, hapishaneler üzerine yaptığı araştırma için Laura Mc-Tighe'ye, tablolar ve grafiklerle yorulmak bilmeyen çalışması için Anna Zamora'ya ve tüm yardımları için Eunkyong Shin, Mary Joseph, Sarah Partridge ve Jared Conrad-Bradshaw'a minnettarım. Editörüm Ian Malcolm ve asistanı Joy Deng'e, metin editörü Sue Warga'ya ve yapım editörü Melody Negron'a çok şey borçluyum. Tüm hatalar bana aittir.

GİRİŞ

İLKEL TASNİF

Sistemin dışarısında bırakmaya dair yeni mantıkların ortaya çıkışı, küresel politik ekonomide aşılması zor bir mesele hâline gelmiştir. Çağımızın temel toplumsal ve ekonomik düzeninin dışında bırakılan insanların, müesseselerin ve bölgelerin sayısında son yirmi yıl içerisinde çarpıcı bir artış görülmektedir. Alınan birincil derecede önemli kararların bu köktenci dışarıda bırakma mantığına geçişi sağladığı durumların yanı sıra ileri ekonomik ve teknik başarılarımız, genel manada bunu kolaylaştırmıştır. Bugünkü küresel kapitalizmin işlemeyen parçalarını anlamlandırmanın bir yolu olarak sistemin dışarısında bırakma kavramı, eşitlik içinde büyüme gibi süregiden bir fikrin sınırlarını aşmaktadır. Ayrıca, kolaylıkla böyle bir dışlama ile sonuçlanabilecek uzun işlem zincirlerinin kökeninde, saygı duyduğumuz ve hayran olduğumuz bilgi ve anlayış biçimlerinin olduğu gerçeğini ön plana çıkarmaktadır.

Bu kitapta, çağımızın temel dinamiklerine ışık tutan sistemin dışarısında bırakmanın karmaşık biçimlerine odaklanılmaktadır. Ayrıca, meseleyi net bir biçimde görünür kılacak uç durumların incelenmesi tercih edilmiştir çünkü aksi hâlde kafa karıştırıcı bir belirsizlik söz konusu olacaktır. Batı'daki düşük gelirli işçilerin ve işsizlerin; hükümetin sosyal refah ve sağlık programlarından, ayrıca şirket sigortası ve işsizlik desteğinden mahrum bırakılması hem karmaşık hem de uç bir örnektir. Dışarıda bırakma mantıklarının önüne geçebilmek için gerekli olan müzakereler

ve yeni yasaların çıkarılması bir yana, bu tür haklara erişimi olanlar ile bunlardan mahrum bırakılanlar arasındaki uçurumun gittikçe açıldığı gibi mutlak bir gerçek vardır ve mevcut koşullar altında bu ayırmadan geri dönülmesi mümkün olmayacaktır. Doğal yaşam ortamlarını, ölü toprak ve su bölgeleri hâline getirebilen bir yıkıcılığa sahip ileri madencilik tekniklerinin yükselişi ise bir diğer örnektir; kaynakların, biyosferin binlerce metre altından çıkarılmasını sağlayan hidrolik kırma bu tekniklerden biridir. Kitapta incelediğim sistemin dışarısında bırakmaya dair çeşitli durumlarının, dünyamızın şekillenmesinde Hindistan, Çin ve farklı birkaç ülkede gerçekleşen hızlı ekonomik büyümenin oluşturduğu etkiden çok daha büyük bir etkisi olabilir. Ele alacağımız dışarıda bırakma modelleri, standart ölçülerle hesaplanan ekonomik büyüme ile bir arada var olabilir ki argümanımın en önemli unsuru bu birlikteliktir.

Sistemin dışarısında bırakma modelleri inşa edilmiştir. İnşa araçları, temel politikalarından, belli bir amaç için üretilmiş bilgi ve girift örgütsel biçimler gerektiren karmaşık kurumlara, sistemlere ve tekniklere kadar uzanmaktadır. Zeki-yaratıcı grupların ve ileri matematiğin ürünü olan finansal araçların karmaşıklığındaki çarpıcı artış buna örnektir. Bu karmaşıklık; eşik-altı ipotekli konut kredisinin (*subprime mortgage*) tesis edilmesi için düzenlenmesinden birkaç yıl sonra uygulama, Amerika Birleşik Devletleri, Macaristan, Letonya ve benzer ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın evlerinden çıkarılmasına yol açmıştır. Bir diğer mesele ise egemen bir devletin, kendi topraklarının bir çeşit uzantısı olarak, yabancı bağımsız bir ulus-devlette geniş araziler elde etmesini sağlayan sözleşmelerin yasal ve mali niteliklerinin karmaşıklığıdır -bu hükümetlerin, edindiği topraklardaki yerel köyleri ve kırsal ekonomileri toprakların dışına çıkarırken kendi orta sınıfı için yiyecek yetiştirmek amacıyla o toprağı kullanması buna bir örnektir. Gezegenimizde var olan güzellikleri bozarak derinlerde saklı olan talep ettiklerimizi güvenli bir şekilde çıkarmamızı sağlayan gelişmiş mühendislik ise bir başka meseledir. Gelişmiş politik ekonomilerimiz, karmaşıklığın ilkel zalimlik biçimleri üretmeye sıkça meyilli olduğu bir dünya yaratmıştır.

Dışarıda bırakma yöntemleri büyük ölçüde başkalaşmaktadır; Yunanistan ve İspanya ekonomilerini küçültmeye yarayan kemer sıkma politikalarını, Rusya'da Norilsk'de ve Amerika'nın Montana eyaletindeki devasa

madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan zehirli emisyonları görmezden gelen çevre politikalarını ve bunun gibi sayısız vakayı içermektedir. Kitapta ele alınan her bir durum, ayrıntılarıyla birlikte önemlidir. Örneğin, her iki madencilik faaliyetinin de çevre için ağır kirleticiler olduğu gerçeği, bir sahanın Rusya'da diğerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde olmasından çok daha önemlidir çünkü temel kaygımız devletlerarası politikadan ziyade çevresel yıkımdır.

Sistemin dışarısında bırakma kavramına dâhil ettiğim çeşitli süreç ve koşulların çabuk ilerleyen bir yapıya sahip olması aralarındaki ortak yönüdür. Dünya standartlarına göre ciddi derecede yoksulluk yaşayanlar en uç örneği oluştursa da, zengin ülkelerdeki orta sınıfların yoksullaşması, dünya genelinde 2006'dan beri 220 milyon hektarlık arazinin yabancı sermayedarlar ve devletler tarafından elde edilmesi sebebiyle yoksul ülkelerdeki milyonlarca küçük çiftçinin topraklarından tahliyesi ve Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya gibi farklı ülkelerde ki yıkıcı madencilik uygulamaları gibi çeşitli durumları da dışarıda bırakma kavramına dâhil etmekteyim. Öte yandan, resmî ve gayiresmî mülteci kamplarına sıkıştırılmış durumda yaşayan evinden edilmiş sayısız insan, zengin ülkelerde hapishanelerde tutulan azınlık gruplar; gettolarda ve gecekonduarda barınan bedenlen çalışmaya müsait fakat işsiz erkek ve kadınlar vardır. Bu yöntemlerin bazıları uzun süredir var olsa da bugünkü uygulanma ölçekleri ile kıyaslanamaz. Yeni dışarıda bırakma biçimleri de vardır, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde sadece on yıl süren kısa süreli ve acımasız konut krizinde evlerine el konan 9 milyon hane vardır. Kısacası, sistemin dışarısında bırakma modellerinin niteliği, içeriği ve konumu; sosyal katmanlar, fiziksel koşullar karşısında ve dünya genelinde büyük farklılıklar göstermektedir.

Sermayenin küreselleşmesi ve teknik imkânların hızla artışı, majör gam etkisi üretmiştir. 1980'lerde Batı'da ve birkaç Afrika ülkesinde yaşanan endüstriyel faaliyetlerin ortadan kaldırılması örneğinde olduğu gibi yaşanan küçük çaplı yerinden edilme ve kayıplar, 1990'larda yıkıma dönüşmüştür (Detroit ve Somali örneğindeki gibi). Bu etkiyi; eşitlik, yoksulluk ve teknik yeterlilik -hatta çevre- bağlamında aynı şekilde değerlendirirsek, daha büyük bir eğilimi gözden kaçırmış oluruz. Binlerce yıldır yeryüzünü tüketmekte ve bölgesel hasarlar meydana getirmekteyiz. Ancak yalnızca son otuz yılda oluşan hasar, Kuzey Kutbu'nun sürekli

donmuş hâldeki toprakları gibi çoğu kez asıl tahribatın yaşandığı bölgelerle hiçbir ilgisi olmayan alanları vuran dünya çapında bir sorun hâline gelmiştir. Her biri kendine has özelliklere sahip bu gibi diğer bölgeler de tahribattan payına düşeni almaktadır.

Kitapta incelenen sistemin dışarısında bırakmaya dair pek çok farklı durum bir araya geldiğinde ilkel bir tasnif oluşmaktadır. Modern dünyamızın ürettiği ve gittikçe girift hâle gelen kurumların yeterliliği hakkında yazmaya ve bu karmaşıklığı olumlu bir gelişme olarak anlamlandırmaya meyilliyiz. Ancak müspet gelişme hâli çoğu durumda kısmen geçerli veya geçici niteliktedir. İncelenecek durum yelpazesini ve zaman çizelgesini genişletmek, kesin sınırların ardındaki olguları görünür kılacaktır. Bu durumda; günümüz toplumunun büyük bir kısmı, tarihçi Jacob Burckhardt'ın, on dokuzuncu yüzyılda uyardığı zalim sıradanlık (*brutal simplicity*) hâline mi meyletmektedir? Gözlemlerim doğrultusunda, karmaşıklığın kaçınılmaz bir neticesi olarak zalimlik ortaya çıkar diyemeyiz, ancak günümüzde karşılaştığımız sonuç sıklıkla bu yöndedir. Karmaşıklık, çoğu zaman zalimliğin sıradanlaşmasına yol açmaktadır ancak çağımızda yaşanan çevresel felâketlerde olduğu gibi, karmaşıklık, kendisine denk büyük bir zalimlik ile sonuçlanmamaktadır.

Karmaşıklık, zalimliği nasıl üretir? Sorunun yanıtının bir kısmı, küresel finans ve çevre koruması gibi çeşitli alanlarda sipariş üzerine kurulan sistemlerin bazılarını düzenleyen yöntemlerle ilgilidir. Kitapta uzun uzadıya ele alınan iki örnekle bu savı çok kısaca açıklayacak olursak: çevreyi korumak üzere yapılan devletler arası anlaşmalarda temel politika, “yenilik”, karbon ticaretidir. Gerçekçi bir şekilde ifade edersek; daha büyük bir karbon emisyon kotası satın almaya veya satmaya izin veren karbon ticareti, ülkeler arasında kirletme haklarını genişletmek üzerine bir mücadeleye yol açacaktır. Finansın örgütsel mantığı, durmak nedir bilmeksizin aşırı kâr elde etme talebine ve finansallaştırılabileceklerin kapsamını genişletmeyi sağlayan araçları edinme ihtiyacına dönüşmüştür. Bu durum, her şeyini kaybedenlerin geçim kaynaklarını bile finansallaştırma isteğine yol açmıştır. 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlatılan eşik-altı ipotekli konut kredisi modeli sonucu yaşananlar örnek teşkil etmektedir. Belki de hâlâ anlaşılmayan, bu konut kredisinin yüksek finansman için kâr elde etmeyi amaçlayan mali bir proje olduğudur. Model; ortalama ge-